

Forrásallokáció és fejlettség¹

A fejezet több térstatistikai kísérletet foglal össze, amelyek az MTA PTI és MTA RKK műhelyeiben készültek az 1991–2002 közötti MÁK adatbázis és az 1990–2005 KSH T-STAR adatainak sokváltozós faktoranalízis, s neurális háló módszerével.² Az alábbiakban arra vállalkozunk, hogy összefüggést keresünk a források allokációja és a kistérségek (168) fejlettségi szintje, a helyi társadalmak társadalmi-dinamikája között.³ Korábbi méréseink alapján azt feltételeztük, hogy a terület- településfejlesztési források elosztása során kialakult erőssorrend az önkormányzatiság vizsgált időszakában a korábbi, az 1990 előtti település hierarchiához közelít, vagyis korábbi nagyvárosi dominancia kimutatható lesz.⁴

Az elemzésbe bevont település-területfejlesztési források áttekintése (1991–2002)

A források közül az érintett korszakot meghatározó négy forrást emeltük ki (Cél és Címzett, Területi kiegyenlítést szolgáló fejlesztési célú támogatás, röviden TEKI, valamint a Céljellegű decentralizált támogatás röviden CÉDE), amelyeket a **Magyar Államkincstár** adatbázisából válogattunk le, számítottunk át minden évre, illetve ciklusra 2002-es változatlan áron.⁵

A vizsgált területfejlesztési források eloszlása (ezer forintban 2002-es változatlan áron számolva)

időszak	céltámogatás	címzett támogatás	TEKI	CEDE
1991–2002	460 751 583	184 008 177	69 751 608	40 110 849

Forrás: MÁK Fekete Attila számításai alapján.

¹ Jelen fejezet 2007-ben az ERSTE és a TÖOSZ közös önkormányzati kutatás keretében készült, az adatokat MÁK adatforrásból **Fekete Attila** készítette elő.

² Az íráshoz felhasználtam **Csatári Bálint** geográfus kandidátus (MTA RKK ATI) szakmai tanácsait mind a sokváltozós faktoranalízis, mind a neurális hálók módszerének az alkalmazásánál.

³ A vizsgált időszakban a kistérségek száma 168 volt, jelenleg azonban a törvény 2007-ben történő változtatása miatt 174, de ez a megállapítások lényegén nem változtat.

⁴ **Bódi Ferenc – Fekete Attila** (2005): Kormányzati kísérletek a területi különbségek enyhítésére, a Falu XX. évfolyam 4. szám, Tél (9–76 o.)

⁵ 2007 évtől megszűnt a címzett támogatási rendszer, valamint a céltámogatási rendszer is a korábbi időszakhoz képest jelentéktelenebb összeggel rendelkezik. A TEKI és CÉDE is jelentős mértékben lecsökkent, mivel a hazai fejlesztési forrásokat az EU forrásokhoz rendelték 2007-től kezdődően.

A négy meghatározó forrás közül a legnagyobbnak a céltámogatás bizonyult 2002-es változatlan áron számolva közel 461 milliárd forinttal, majd ezt követte a címzett támogatás 184 milliárd forinttal, a decentralizált források mind összesen nem érték el 110 milliárdot, amelyből a TEKI majd 70 milliárd forintot tett ki.

Céltámogatások és Címzett (CCT)

Céltámogatást az önkormányzatok törvényben meghatározott beruházások megvalósításához – a vízgazdálkodás, oktatás, egészségügyi és kommunális ellátás témakörében – igényelhetek. A beruházások biztonságosabbá tételében, illetve a megfelelő pénzügyi és műszaki előkészítésben segítette az önkormányzatokat, hogy az Országgyűlés a támogatott célok körét három évre előre kijelölte.

Címzett támogatást az önkormányzatok a feladataik teljes körét felölelő, a céltámogatási formában nem támogatható vízgazdálkodási, egészségügyi, szociális, oktatási és kulturális, önkormányzati térségi és egyéb területi vonatkozású, esetenként kiemelt fontosságú, 200 millió beruházási összköltséget meghaladó önkormányzati beruházások megvalósítására kaphattak. Kivételt képeztek a válsághelyzetek. Ebben az esetben a megjelölteltől eltérő körben is adhattak támogatást.

A céltámogatások és a címzett igénybevételére minden olyan önkormányzat jogosult volt, amely a pályázati feltételeknek megfelelt. A területfejlesztési szempontból kedvezményezett települések önkormányzatai, amennyiben a fejlesztés megvalósításához nem tudtak megfelelő nagyságú saját forrást biztosítani, a **Céltámogatási Kiegészítő Keretből** pályázhattak kiegészítő támogatásra. Annak érdekében, hogy ösztönözzék az egyes önkormányzatok közös beruházásait, a meghatározott céltámogatási arányon felül további 10%, ezer fő alatti községeknél 20% többlettámogatás volt igényelhető.

A **céltámogatások** éves eloszlása, a vizsgált utolsó év változatlan áron számolva a **legkedvezőbb év az 1992-es és az 1994-es év volt**, amikor a főszámok elérték a 60, illetve 62 milliárd forintot. A mélypont az 1999-es év, amikor a támogatás főösszege csak 22 milliárd forint volt, 1996-tól az ezredfordulóig az éves céltámogatás a legjobb évnek a felét sem érte el. A vizsgált két utolsó évben a területfejlesztési forrás felkapaszkodott 40–50 milliárd közé.

A címzett támogatás éves eloszlását figyelembe véve, **2002-es változatlan áron számolva, a legtöbb forrás 1991-ben jutott el az önkormányzatokhoz**, több mint 25 milliárd forint. Viszonylagos csúcspontnak számítanak 1994-es, 1998-as, 1999-es és a 2000-es évek, amikor a fejlesztési forrás főösszege meghaladta a 15 milliárd forintot. Mélypont az 1996-os költségvetési év volt, amikor a címzett támogatások alig haladták meg a 10 milliárd forintot. A fejlesztési források esetében, így a címzett támogatásnál is a felhasználás időpontját vettük alapul (nem az odaitélés dátumát), ezért a különböző kormányzati kurzusokat nem értékeltük.

Összességében mindkét fő területfejlesztési forrásról elmondható a **címzett- és céltámogatás éves főösszegei 2002-es változatlan áron számolva csökkenő trendet mutatnak, ugyanakkor a helyi települési önkormányzatok számára e két területfejlesztési forrás mindvégig meghatározó maradt.**

Területi kiegyenlítést szolgáló fejlesztési célú támogatások (TEKI)

1996-ban a területfejlesztést és a területi kiegyenlítést az átfedések kiküszöbölése érdekében határozták meg külön feladatként, két különböző támogatási rendszert kialakítva. A területi gazdaságfejlesztési, munkahely-teremtési célokat elsődlegesen a területfejlesztési célelőirányzat, az önkormányzatok kommunális jellegű infrastrukturális fejlesztését, pedig a területi kiegyenlítést szolgáló támogatás segítette.

A fentieknek megfelelően a TEKI elsődleges célja a termelő infrastrukturális feltételekben meglévő területi fejlettségbeli különbségek mérséklése, elsősorban az elmaradott és a foglalkozási gondokkal küzdő településeken.

TEKI-t alapvetően a központilag meghatározott elmaradott települések önkormányzatai vehettek igénybe. A támogatás odaítéléséről a megyei területfejlesztési tanácsok döntöttek.

Ez a támogatási lehetőség kiemelten segítette az önkormányzatok céltámogatással megvalósuló humán és termelő infrastrukturális beruházások saját forrással való kiegészítését.⁶

Céljellelű decentralizált támogatás (CÉDE)

Ez a támogatás a helyi önkormányzatok számára volt nyújtható, ágazati, illetve költségkorlátozás nélkül. Az előzőektől eltérően azonban nemcsak beruházási, hanem felújítási feladatok megvalósítására is lehetett pályázni. A keretből támogatást lehetett nyújtani a 200 millió forint beruházási összköltséget meghaladó és címzett támogatásban részesülő beruházásokhoz, a céltámogatásban vagy a területi kiegyenlítést szolgáló fejlesztési célú támogatásban, az elkülönített állami pénzalapokból és egyéb központi támogatásban részesülő fejlesztésekhez. A helyi önkormányzatok vis maior esetekben is kaphattak támogatást a céljellelű decentralizált keretből.⁷

A támogatás odaítéléséről a megyei területfejlesztési tanács döntött. A tanács az elsődlegesen támogatható célokat a pályázati kiírásban határozta meg, de indokolt esetben az ettől eltérő feladatok ellátását is támogatásban részesíthette.

Összefüggések keresése a kistérségek fejlődése és fejlesztési forrásallokációja között

A korábban kistérségek típusalkotására és fejlettségi szintjeinek megállapításaira használt változók (32 változó: mint pl.: lakónépesség, népsűrűség, korösszetétel, városiasodás mértéke, vidékies jelleg, infrastruktúra, helyi gazdaság, helyi szociális ellátórendszer, vándorlás stb., lásd 7. tábla; 8. tábla) a Cél és Címzett, valamint a TEKI és CÉDE források

⁶ 2007-től a TEKI megszűnt, így a megyei területfejlesztési tanácsok szerepe is radikálisan átvértelődött.

⁷ A hazai és az EU források integrálása miatt a CÉDE lényegében megszűnt 2007-től, csak a vis maior keret maradt, viszonylag szűkített forrással, így a megyei fejlesztési tanácsok szerepe ez által is csökkent a redisztribúciós folyamatban.

1991–1996 és 1997–2002 aggregát kistérség-sorosan számított adatainak segítségével, faktor analízis módszerével összefüggést kerestünk.

A számítási kísérlet során a korábbi, a változásokat jól leíró, erősen magyarázó erejű faktorokat meghatározó változókat kiegészítő új elemek (a források forint összegei, amelyeket korábban 2002-es változatlan áron kiszámítottunk) lényegében semmilyen korrelációt nem mutattak. Ha az **összes támogatást** együttesen vettük figyelembe, akkor enyhe negatív korreláció volt mérhető, s az egyik komponensen belül erős összefüggést találtunk a közműolló zártsága és a forrásallokáció nagysága között (ezen komponensen belül feltűnően semmilyen más elem nem mutatott még gyenge korrelációt sem).

Ugyanilyen erősségű korreláció volt kimutatható a Céltámogatások 1997–2002 közötti időszak egy állandó lakosra vetített összege és az egy kilométer vízhálózatra jutó csatorna hossz között.

A **CÉDE** támogatás eloszlása (ezen említett támogatás csak 1998-tól volt mérhető) mutatott erősebb összefüggést a regisztrált vállalkozók területi sűrűségével, valamint a népsűrűséggel.

A rotált faktor elemzés kísérleteinek ez a „kudarca” (egy-egy kutatási kísérletek esetében a nemleges válasz is érdekes lehet persze) azt a feltevést erősíti bennünk, hogy a megfigyelt források allokációja lényegében nem határozta meg a mérhető módon a fejlődés tényleges elemeit, legalább is nem úgy, ahogy elképzeltük. A **Cél- és az összesített** fejlesztési forrás erős összefüggése a csatornázottsággal részben azzal magyarázható, hogy csatorna-beruházások viszonylag nagyobb koncentrációban valósultak meg. A Céltámogatás a vizsgált időszak első négy évében (1991–1994) a települések 65%-ba elérkezett, az időszak végén (1999–2002) már csak 17%-ban jutott el.⁸ De azzal, hogy a fejlesztési források térbeli eloszlása semmilyen lényegi összefüggést nem mutat a harminckét indikátorral (a népesség összetételére, iskolázottságára, iskolázására, munkaerő-piaci jellemzőire, vállalkozások sűrűségére, infrastruktúrára, idegenforgalomra, helyi szociális ellátó rendszerre stb.) nehezen értelmezhető, illetve a következő feltevéseket erősíti:

- A kísérletek alátámasztják azt a vélekedést, hogy a fejlődést kifejező elemek között több olyan változó van, amely a forrásallokációtól függetlenül képes változni – annak ellenére, hogy a források telepítése, megítélése során a nevezett indikátorokra gyakorta hivatkoznak.
- Feltevésünk szerint a fejlődést, a változásokat inkább a piaci jellegű tényezők determinálták, mint az újraelosztás során felhasznált támogatások (telefon ellátottság, személygépkocsi sűrűség, munkaerő-piaci tényezők stb.).
- Az összefüggések hiánya azt „a gyanút” is erősíti bennünk, hogy a vizsgált időszakban szétosztásra került település- és területfejlesztési források ténylegesen nem hatottak a térben zajló trendekre; sem településfejlődésre (infrastruktúra, intézményi ellátottság), sem helyi társadalmak társadalmi- gazdasági dinamikájára (népmozgalom, vállalkozás sűrűség).

⁸ Leíró elemzések során feltártuk a források települési szintű és kistérségi allokációjának kormányzati ciklusonkénti eloszlását és regionális összefüggéseit: **Bódi Ferenc – Fekete Attila**: Kormányzati kísérletek a területi különbségek enyhítésére. A falu 2005. téli szám, valamint **Bódi Ferenc – Fekete Attila**: A területi források térbeli eloszlása az Európai unió csatlakozás előtti időszakban. Területi Statisztika 2007. március.

- Felmerült, hogy a fejlesztési források allokációját nem objektív tényezők; a települések és azok „együtműködő halmazaként” értelmezhető kistérségek korábbi fejlettsége (erősrendje) determinálja, hanem olyan szubjektív tényezők mozgatják, amelyek a települések és kistérségek fejlettségével s bennük található társadalmak dinamikájával semmilyen viszonyban nem állnak.

A korábbi hipotézist kutatási kérdéssé formálva, kiegészítve inverz kérdéssel: lehetséges-e az, hogy az erősebb települések jobban vonzanak a közpénzeket (az erősebbek érdekérvényesítése alapján)? Az abszorpciós képesség nemcsak az érdekérvényesítő képességen múlik, hanem azon is, hogy a támogatásokhoz szükséges önerő a „gyengébb” önkormányzatok számára nehezebben teremthető elő, illetve az adminisztratív kapacitásuk is szerényebb.

Főladva tehát a klasszikus rejtett változós kísérleteket, más megközelítést alkalmaztunk. Lényegében hipotézis nélkül, **neurális-háló** elemzési eljárással a kísérletre előkészített adatokkal véletlen összefüggések sorozatát vizsgáltuk a számítógép segítségével, s futattuk le a programot. Arra kerestük a választ, hogy 1990-es állapotokhoz mérten, majd 2000-es állapotot és a jelenlegihez legközelebbi (2005) állapotot is számítva, vajon milyen kistérség-csoportok (klaszterek) képződnek az ország térképén (korábbi 168 kistérségi egység besorolással számolva).⁹

A térképek első rátekintésre sok hasonlóságot hordoznak különösen az 1990-es és 2000-es időszakra vonatkozóan. Az ország homogén tereként jelenik meg az Alföld, amelyet szigetek törnek meg többnyire a nagyvárosok és környékük. A Dunántúl ezzel szemben – különösen a Balaton környéke – rendkívül tagolt, s hasonló többszínűség jellemzi a Közép-magyarországi régiót.

A 2005-ös évre a sokszínűség csökken (a korábbi nagy homogén mező, amelyeket 1990-as és 2000-es fejlettségre számítottunk, s 105 és 110 kistérségre terjedt ki, azonban a 2005-ös fejlettséggel számolva 138-ra növekedett a meghatározó átlaghoz tartozó kistérségek száma) s a legújabb klaszterek már nem alkotnak összefüggő nagyobb teret, mivel azok enklávákra esnek szét az ország térképén, a fejlődés diverzitása mintha megszűnni látszana. Tekintsünk az egyes időmetszetek térformáiba, s lássuk azok belsőtartalmát; milyen jellemzőkkel írhatjuk le a korlátlan iterációval kreált klasztereket?¹⁰

⁹ A klaszterek kifejezést statisztikai értelemben használjuk, amely fogalomnak jelen esetben semmilyen kapcsolata nincs a területpolitikában más térségi képződményekre és intézményes formákra használt szak kifejezéssel.

¹⁰ A módszer ismertetése; **Farkas Jenő Zsolt** (MTA RKK ATD): Neurális hálózatok a térségi tipizálásban Kecskemét, 2006. kézirat, valamint megjelent: Tér és Társadalom 2007/1-es számában.

A fejlesztési források allokációja az 1990-es állapothoz viszonyítva

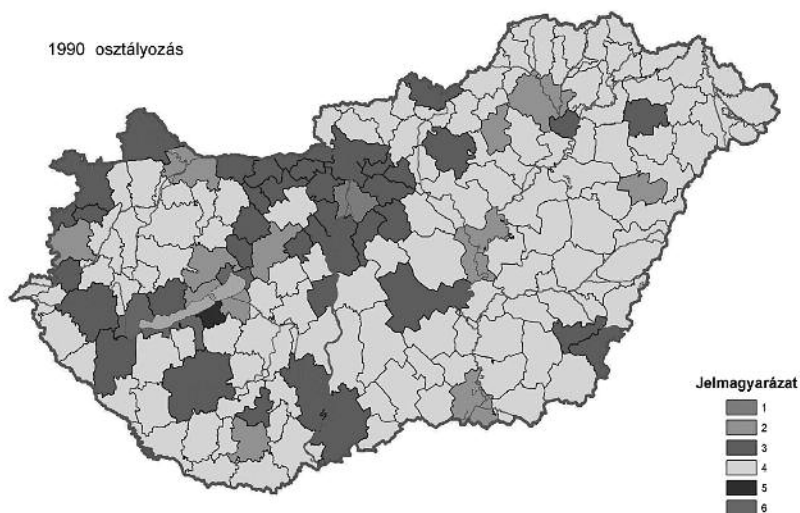
A fejlettségi statisztikai klaszterek 1990-es állapotok szerint

Az önkormányzatiság kiindulási évében az akkor még formálisan nem létező kistérségek jellemzőit a települések adataiból összerakva az alábbi képet kapjuk (lásd 1990. év táblái).

Hat markáns klaszterben tömörültek a kistérségek, ebből az első egység **a főváros**, amelyben ekkor még több mint két millióan éltek, bár a kedvezőtlen korösszetétel már ekkor is jellemzi a népességét, foglalkoztatási szerkezete erősen terciér jellegű, de még jellemző az erős ipari foglalkoztatottság is (lásd 1990 évi osztályozás térképi ábra).

A második klaszterben találhatóak (12 kistérség) a nagy lélekszámú megyeközpontok (régións szerepkörű hajdani **ipari gócpontok**, mint például: Miskolc, Debrecen, Győr, Veszprém, Pécs, Szeged, Szolnok, Székesfehérvár). Ezekben a városokban és térségeikben 1,6 millióan éltek 252 településen. A nagyvárost magas népsűrűség jellemzi, a foglalkoztatás erős terciér szektorra és iparra támaszkodik, Budapestet megelőzik az épített lakások arányában s a tíz év feletti népesség iskolázottságát tekintetbe véve, de messze elmaradnak a csatornázottságban, telefonsűrűségben, bár az infrastruktúra mutatók itt a legjobbak a vidékhez viszonyítva.

A harmadik klaszterbe **a nagyvárosok „alsóháza”** tömörült (41 kistérség), jellemző ipari központok és kisebb lélekszámú megyeközpontok s a fővárosi agglomeráció kistérségei találhatóak, amelyeknek a népsűrűsége az átlag feletti, de messze elmarad a nagyvárosoktól, viszont az iparban foglalkoztatottak aránya itt a legmagasabb 737 településen 2,6 millió ember élt, az adózók egy főre jutó jövedelme elmaradva a fővárostól, de eléri a nagyvárosi szintet.

A negyedik klaszter viszonylag homogén halmazába 110 kistérség, 2009 település, 3,9 millió lakópolgár tartozik, ez a kistérség-csoport tekinthető az ország **meghatározó átlagának**.

A vidékies kistérségeket az országos átlag alatti népsűrűség, idősödő népesség és negatív vándorlási mérleg jellemzi. A munkanélküliek aránya itt a legmagasabb, amelynek kétharmada tartós munkanélküli, viszont itt emelkedik meg az évtized elején legnagyobb ütemben a vállalkozások száma (amelynek jelentős része az évtized végére el is hal). A legvidékiesebb kistérségekben az agrár foglalkoztatottság 28%-os, az iskolázottsági szint itt a legalacsonyabb, s 1000 lakosra jutó közép- és felsőfokú oktatási intézménybe járók száma ezekben a kistérségekben a legkisebb.

További két klaszterben mindösszesen (négy kistérség, 62 település) alig több mint 100 ezer ember él, s a **balatoni régióhoz** tartoznak. Lényegében idegenforgalmi és sajátos vidékies (agrárius és elmaradott) jellegük, de erősen terciér foglalkoztatási szerkezetük miatt egyben poszt-indusztriális struktúrához közelít, ezért alkottak sajátos entitást a kistérségek sorában.

A fejlesztési forrás abszorpció a 1990-es fejlettség szerint

Az első klaszter; **Budapest** egy főre vetített forrás tekintetében (a TEKI-t kivéve) minden támogatási nemet figyelembe véve az átlag felett volt, a Céltámogatás országos átlaga 1,631 milliárd forintjához képest 30,270 milliárd forintot vitt el 1991–1996 között. A következő hat évben az országos 1,086 milliárd forinthez képest 5,448 milliárdot szerzett meg. A főváros forrás abszorpciója a Címzett támogatás esetén még szélsőséesebb az országos félmilliárdos átlaghoz (564 millió és 529 millió forint/kistérség) képest 1991–1996 között; 29,269 milliárdot és 1997–2002 között; 24,822 milliárdot fordíthat fejlesztésre. A főváros a Címzett támogatásokból 1991–1996 között az országon belül 31%-ot szerzett meg, 1997–2003 között 28%-ot használhatott fel, azaz a népességhez viszonyítva – nem csak a támogatások kistérségi átlaga felett – nagyobb arányban is részesedhetett a támogatásból. A második klaszter; **a nagyvárosok** 1991–1996 között a Céltámogatás illetően átlag feletti 3,089 millióval, majd 1997–2002 között 1,914 millióval, a Címzett támogatás esetén átlagosak, illetve alig átlag feletti. A TEKI országos egy főre jutó átlagát (az országos átlag 405 millió forint/kistérség helyett 123 millió forint kistérségenként) nem éri el, a CÉDE forrásából viszont átlag felett teljesítenek (az országos átlag 237 millió helyett 349 milliót hívnak le). A népességük számarányához képest a fejlesztési támogatásokból kisebb arányban részesednek a nagyvárosok. Az 1,7 millió népességet tömörítő kistérség-csoport a Céltámogatás 14–13%-át, a Címzett támogatás 7–10%-át, a TEKI 2%-át, a CÉDE 11%-át tudta magához vonni.

A harmadik klaszter; **a nagyvárosok „alsóháza”**, a Céltámogatást illetően (2,201 milliárd forint/kistérség 1991–1996 között, 1,253 milliárd forint/kistérség 1997–2002 között) mindkét időszakot latba vetve az országos átlag felett teljesít. A Címzett támogatás terén (412 millió forint/kistérség, 260 millió forint/kistérség) az országos átlagtól erőteljesen elmarad – tendenciaszerűen kiszorul e támogatási körből, s a vizsgált időszak végén a

TEKI (172 millió forint/kistérség) és a CÉDE (231 millió forint/kistérség) források sem nyújtottak vigaszt, mivel mindkettő támogatás az országos átlag alatt maradt. A nagyvárosi „alsóház” a Céltámogatás abszorpciójában tudott sikeres lenni. Tizenkét év leforgása alatt a nevezett támogatás 33–28%-át tudta magához vonni, ami a 2,6 milliós össznépességéhez mérten a második legjobb teljesítmény.

1990. évi fejlettségi állapot szerinti forrásallokáció

	1. klaszter	2. klaszter	3. klaszter	4. klaszter	5. klaszter	6. klaszter	Összesen
Kistérség / db	1	12	41	110	1	3	168
Lakónépesség (fő)1990	2016774	1661586	2606519	3940405	11752	90269	10327305
Település szám / db	1	252	737	2009	12	50	3061
Terület / km ²	525,16	7460,06	20336,33	62832,1	234,14	1146,64	92534,43
Összeg / EFt cel9196	30270868,83	37068820,06	90263076,02	112409672,3	566824,3426	3430226,919	274009488,5
Összeg / EFt cel9702	5448283,152	22967910,68	51373694,61	99701107,05	103990,5181	2962124,652	182557110,7
Összeg / Ft cim9196	29269943,27	6987891,731	16885236,31	38340457,65	9218,9253	3336732,767	94829480,65
Összeg / EFt cim9702	24822046,45	8943294,814	10655452,89	43553719,47	21206,6973	898795,7349	88894516,05
Összeg / EFt teki9702	18927	1478539,587	7041040,024	59492079,16	26088,1138	102362,9497	68159036,83
Összeg / EFt ceda9802	1994458,469	4192525,279	9458457,084	23392000,37	59357,7698	365949,7791	39462748,75
Összeg /% cel9196	11,04	13,52	32,94	41,02	0,20	1,25	100
Összeg /% cel9702	2,98	12,58	28,14	54,61	0,06	1,62	100
Összeg /% cim9196	30,86	7,36	17,80	40,43	0,01	3,52	100
Összeg /% cim9702	27,92	10,06	11,97	48,99	0,02	1,01	100
Összeg /% teki9702	0,027	2,17	10,33	87,28	0,04	0,15	100
Összeg /% ceda9802	5,05	10,62	23,97	59,28	0,15	0,93	100

Forrás: Magyar Államkincstár és KSH adatok alapján Farkas Jenő Zsolt (MTA RKK ATI)

A negyedik klaszter; (a vidékies kistérség-csoport) a fejlettséget tekintve **meghatározó átlag**. Valamennyi támogatási formát tekintve átlag alatt maradt (kivéve a TEKI-t). Céltámogatás; 1,022 milliárd forint/kistérség 1991–1996 között, 906 millió forint/kistérség 1997–2002 között, Címzett támogatás; 348 millió forint/kistérség 1991–1996 között, 396 millió forint/kistérség 1997–2002 között, TEKI; 541 millió forint/kistérség (az országos átlag 406 millió forint/kistérség) s végül a CÉDE; 213 millió forint/kistérség. A 110 kistérséget magába foglaló klaszter 3,9 millió fő lakónépességet tömörít magába, s a

népességarányukhoz képest a decentralizált forrásokból (TEKI 87%-át, a CÉDE 59%-t) nagyobb számarányban részesedtek. A központilag elosztott támogatásokat illetően inkább (Céltámogatás: 41–54%, Címzett támogatás: 40–49%) a népességarányukhoz közelítően részesedtek a 1990-es fejlettségi szinten az ország talapzatát képező vidékies kistérségek.

A forrásallokáció kistérségi átlagával számolva az országos átlaghoz viszonyítva, valamint a klaszterek átlagának sorrendjét figyelembe véve megállapítható az önkormányzatiság első három kormányzati ciklusában az allokációs erőssorrend és a neuronháló módszerével lehatárolt kistérség-csoportok fejlettségi sorrendje, amely az önkormányzatiság induló éveinek fejlettségét tükrözte, a lényegében fedik egymást. Amennyiben a népességarányt is figyelembe vesszük, akkor a **Címzett támogatás lehívásában a főváros, a Céltámogatás megszerzésében a nagyvárosok „alsóháza”, a decentralizált források abszorpciójában pedig az ország vidékies talapzatát képező kistérségek tudtak sikeresebbek lenni.**

Az önkormányzatiság induló éveiben (90' évek) a települések fejlettségi sorrendjét a korábbi korszak jelölte ki. A szocialista korban a fejlesztési források nagy része a fővárosba, illetve a nagyvárosokba, különösen az iparvárosokba jutott. A tanácsi rendszerben a települések rendszere és térbeosztása hierarchikus volt, amely tükrözte a fejlesztési preferenciák sorrendjét. 1990 után az önkormányzati rendszer bevezetése a korábbi közjogi alá-fölérendeltségi viszonyt és elosztási preferencia rendszert fölszámolta, s ez által az állam és önkormányzat között – vagyis a nagy- és helyi hatalmi viszonyok között paradigmátikus változás következett be (nőtt a helyi autoritások autonómiája), de a térben történelmileg beállott településfejlettségi és társadalmi-gazdasági különbségek a várt mértékben nem csökkentek.

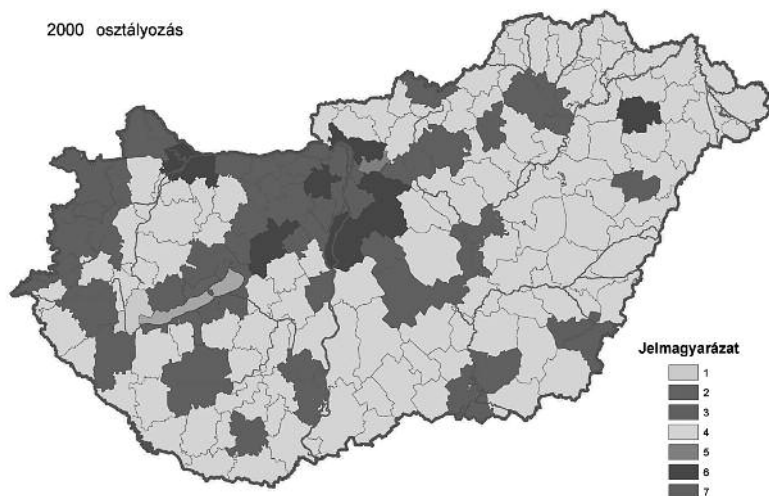
Az ország polarizációja nem mérséklődött. Bár minden része fejlődött, a korábban elmaradt részek nem kerültek közelebb a fejlettebb területekhez. Különösen igaz lehet ez az állítás a népesség életminőségét meghatározó társadalomdinamikát kijelölő tényezőkre (iskolázottság, jövedelmi viszonyok), és kevésbé igaz a települések fizikai környezetét meghatározó elemekre (infrastruktúra).

A fejlesztési források allokációja a 2000-es állapothoz viszonyítva

A fejlettségi klaszterek a 2000-es állapotok szerint

Az ezredforduló adataival 168 kistérségre számolva, hét klaszterig jutottunk el, amelyből a keszthelyi (1. klaszter), a veresegyházi (5. klaszter) kistérségek elkülönültek, valamint további két balatoni kistérség (2. klaszter) együtt alkottak egy kis klasztert (lásd 2000. évi táblái). A elkülönülők közül Keszthely és a Balaton klaszterben közös az erős idegenforgalmi profil, valamint a foglalkoztatottak tercier ágazatban való elhelyezkedésének aránya igen magas (72%). Balaton fővárosa az iskolavárosi jellege miatt „szakadt

ki” a Magyartengert nyugatról övező klaszterből. Veresegyház és kistérségét erőteljes lakásépítkezések, továbbá magas személygépkocsi sűrűség jellemezte, s végül a társas-vállalkozások növekedési üteme (1995-höz képest 265%) és aránya emelte ki. Az említett három klaszterben 4 kistérség, 69 település és 125 ezer lakópolgár tartozott.

Az első nagyléptékű klaszterbe 16 kistérség került, amelyben 3 millió ember élt, 216 település tartozott. A leginkább nagyvárosi jellegű klaszter (népsűrűség, városi népességaránya stb.), amely magába foglalta Budapestet is, kitűnt a magas vállalkozás sűrűséggel, az alacsony munkanélküli arányával, a legjobb intézményi és infrastruktúra mutatóival. A foglalkoztatási szerkezete - a balatoni kistérségek mellett – a leginkább terciális. A **nagyvárosi-idegenforgalmi** klaszterben a legiskolázottabb népesség élt, s egyben a legmagasabb iskolázási mutatók (középszintű és felsőfokú intézményt látogatók aránya) jellemezték. A főváros mellett található soproni, büki, pécsi, szegedi, békéscsabai, egri, veszprémi kistérségek, valamint Debrecen, Velencei-tó, Balaton keleti része, a budapesti agglomeráció három erőteljesen feltörő kistérsége (Budaörs).

Fejllettség tekintetében a második helyre sorolható „kertvárosi”, **szuburbán klaszterhez** 9 kistérség, 144 település tartozott, amelyben 972 ezer fő élt. E klaszter népsűrűsége fele a nagyvárosinak, viszont korösszetétele kedvezőbb. Az országban itt a legmagasabb az adózók között az egy főre jutó nettó jövedelem, s egyben legalacsonyabb a munkanélküliek aránya. A „kertvárosi” klaszternek a vándorlási egyenlege (Veresegyházát figyelmen kívül hagyva) a legkedvezőbb az országban, a vállalkozások arányát tekintve a nagyváros mögött áll, intézményi és infrastruktúra fejlettség tekintetében a nagyvárosi szintet elérte, iskolázottságban és beiskolázási szintet figyelembe véve a nagyváros mögött a legjobb helyet foglalhatja el. A klaszterhez tartozó kistérségek Közép-Magyarországban találhatóak, valamint ide sorolható a győri, székesfehérvári és nyíregyházi kistérség.

A harmadik klaszterbe 34 kistérség, 721 település tartozott, amelyben 2 millió 257 ezer ember élt, népsűrűsége negyede a nagyvárosinak, viszonylag magas az iparban foglalkoztatottak aránya, harmadik a nettó jövedelem átlagát tekintve, az infrastruktúra és intézményi

mutatói elérik a nagyvárosi-idegenforgalmi klaszterét, de iskolázottság és iskoláztatás, vállalkozás sűrűség stb. terén elmarad a fejlettebb nagyvárosi - idegenforgalmi és szuburb klaszterek jellemzőitől. Az **ipari-városias** klaszterbe tartoznak a megyei jogú városok, különösen a korábbi nehéz ipari központok (Miskolc, Salgótarján, Dunaújváros), Komárom-Esztergom megye egésze, Fejér megye északi része, az újonnan iparosodott Nyugat-Magyarország kistérségei az M3-ast érintő aszódtól gyöngyösig terjedő kistérségek sora, az Alföldön a gyulai kistérség.

2000. évi fejlettségi állapot szerinti forrásallokáció

	1. klaszter	2. klaszter	3. klaszter	4. klaszter	5. klaszter	6. klaszter	7. klaszter	Összesen
Kistérség /db	1	2	16	105	1	9	34	168
Lakónépesség /fő	47958	49562	3057781	3789014	26548	972644	2256791	10200298
Település szám/ db	27	34	216	1985	8	144	721	3135
Terület / km2	504,54	736,53	6691,9	61154,98	159,8	4612,19	19169,21	93029,15
Összeg / EFt cel9196	1462447,662	2750142,755	63210878,42	105546396,7	2572321,374	26697922,29	73907724,85	276147834
Összeg / EFt cel9702	1233336,516	2090826,739	16137138,84	93437163,89	410628,1835	24969044,95	46155679,89	184433819
Összeg / EFt cim9196	3307549,446	37743,7516	35336033,44	38519377,49	4280,2153	397168,5181	17329683,74	94931836,61
Összeg / EFt cim9702	437465,509	42495,2972	30635166,79	39241249,19	0	3335433,803	15384529,35	89076339,94
Összeg / Ft tek9702	17200,0081	139182,3278	451331,7435	60803503,56	10550,4003	2158894,98	6170944,937	69751607,96
Összeg / EFt ceda9802	199329,629	216453,8096	4687400,95	23159792,05	93639,4141	2649116,304	9105117,206	40110849,36
Összeg / % cel9196	0,52	0,99	22,89	38,22	0,93	9,66	26,76	100
Összeg / % cel9702	0,66	1,133	8,74	50,66	0,22	13,53	25,02	100
Összeg / % cim9196	3,48	0,03	37,22	40,57	0,0045	0,41	18,25	100
Összeg / % cim9702	0,49	0,047	34,39	44,05	0	3,74	17,27	100
Összeg / % tek9702	0,024	0,199	0,64	87,17	0,015	3,09	8,84	100
Összeg / % ceda9802	0,49	0,53	11,68	57,73	0,23	6,60	22,69	100

Forrás: Magyar Államkincstár és KSH adatok alapján Farkas Jenő Zsolt (MTA RKK ATI)

Az ország meghatározó átlagát képező vidéki klaszterbe 2000-ben 105 kistérség, 1985 település tartozott, amelyben 3,8 millió ember élt. Népsűrűség az országos átlag fele (62fő/km²), az országos átlag alatti a városi népesség aránya, az iskolázottság és beiskolázást illetően nem érte el az országos szintet, a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya a legmagasabb (11,5%), egy főre jutó nettó jövedelem tekintetében sereghajtó, legmagasabb munkanélküli aránnyal, gyenge vállalkozó kedvvel (az országos átlag alatt), legalacsonyabb intézményi ellátottsággal, valamint infrastruktúramutatókkal jellemezhető kistérség-csoport volt.

A fejlesztési forrás abszorpció a 2000-es fejlettség szerint alapján

A nagyvárosi-idegenforgalmi klaszter jellemzően főleg a Címzett támogatásokból tudott az országos átlag felett részesedni (az országos átlag 1991–1996 közötti időszakban: 530 millió forint/kistérség, 1997–2002 között: 415 millió forint/kistérség volt) a korszak első felében 2,208 milliárd forint/kistérségi, a korszak második felében 1,915 milliárd/kistérségi átlaggal

messze a mezőny legjobbjára volt. A Címzett támogatás egészéből ez időszak alatt 37–35%-kal részesült, amely meghaladta az országon belül mért népességarányát. A Céltámogatásból a legfejlettebbnek számító nagyvárosi klaszter a korszak első felében különösen az átlag felett tudott támogatást lehívni. Az országos 1,644 milliárd forint kistérségi átlaghoz képest 1991–1996 között 3,951 milliárdot szerzett, a korszak második felében mérséklődött aktivitása, mert az országos 1,098 milliárd kistérségi átlaghoz képest 1,009 milliárdot fordíthatott fejlesztésre térségenként. Az egész országban elosztott Céltámogatásból a vizsgált időszakban 23% (1991–1996 között), majd 8,7%-ot (1997–2002) tudott allokálni, ezzel a korszak végére népességaránya alá került abszorpciós teljesítménye, amelyet az 1998-tól megnyíló CÉDE forrásból pótolhatott az országos átlagot meghaladóan (293 millió forint/kistérség).

A **szuburbán** klaszter kistérségei leginkább a Céltámogatásból tudtak részesedni (1991–1996: 2,966 milliárd forint/kistérség, 1997–2002: 2,774 milliárd forint/kistérség), s ezen támogatásokból való részesedése elérte, illetve meghaladta a nevezett támogatás népességarányát (10–14%). A Címzett támogatás és TEKI forrás kistérségi átlagát illetően az országos átlag, s részesedése is népességaránya alatt maradt. A CÉDE támogatásból az országos átlag felett részesedtek kistérségei 294 millió forinttal.

Az **ipari-városias** klaszter kistérségei különösen erősek voltak a Céltámogatások megszerzésben, mivel a kistérségi átlaguk (2,174 milliárd – 1,356 milliárd forint/kistérség) meghaladta az országos átlagot, s részesedésük az országos egészéből 27-25% volt. Az országos átlagot meghaladó mértékben részesedtek a CÉDE támogatásból is, 268 millió forint kistérségenkénti átlaggal, e forrásból való részesedése népességarányos volt (23%).

Az ország **meghatározó átlagának** számító vidékies térségek leginkább a decentralizált forrásokból (TEKI, CÉDE) tudtak a legsikeresebben részesedni. A TEKI kistérségi átlaga a klaszteren belül 579 millió forint volt szemben az országos 415 millióval, s ebből a támogatásból az országban elosztott összes támogatás 87%-t megszerezték.

A nagyvárosi-idegenforgalmi klaszter kistérségei a Címzett támogatás abszorpciójában, a kertvárosi klaszter kistérségei a Céltámogatás lehívásában, az ipari-városias klaszter kistérségei szintén a Céltámogatás megszerzésében jeleskedtek. Tehát a 2000-es fejlettségi szint szerint három „dobogós kistérség csoport” inkább a központilag elosztott források allokációjában tudott eredményes lenni, míg az ország talapzatának számító vidékies kistérségek inkább a decentralizált elosztási rendszerben allokálható forrásokból részesedhetnek az országos átlagot meghaladó mértékben és saját népességüket meghaladó arányban.

A fejlesztési források allokációja a 2005-ös állapothoz viszonyítva

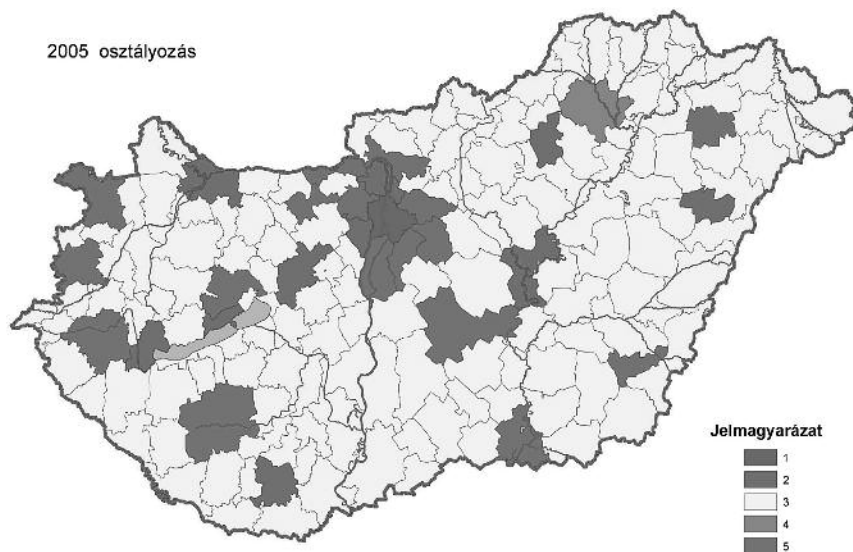
A fejlettségi klaszterek a 2005-ös állapotok szerint

A térképi ábrán azonnal észrevehető, hogy napjainkra az ország korábbi fejlettségi morfológiája felbomlott; homogenizálódott a Dél-Dunántúl (a kaposvári és a pécsi kistérségeket kivéve), az Észak-Magyarország két megyeközpontot magába foglaló

kistérségét nem számítva az ország talapzatába olvadt mindegyik korábban sajátos entitást hordozó kistérsége.

A Nyugat-Magyarország vidékein is csak három megyeközpont és egy regionális szerepkörű győri kistérség emelkedik ki a **meghatározó átlagból**, a Közép-Dunántúlon korábban a Balatont körülölelő változatos kistérségek gyűrűje is elolvadt, csak a keszthelyi és balatonfüredi kistérségek számítanak fejlettebbnek a régió belül. A korábbi diverzitását és fejlettségét csak egy régió tudta megtartani; a közép-magyarországi, amelyben főleg a fővárosi agglomeráció emelkedik ki. Az alföldi régiók mindegyikében a megye központok alkotnak enklávét, s ezen szigetektől különösen a szolnoki kistérség és Debrecen városa emelkedik ki.

Budapest ismét magára maradt, egyedül alkot egyedüli klasztert. Tizenöt év alatt népessége erősen megfogyott (1,696 millió fő), s egyben a legöregebb kistérségévé vált az országnak, az idősek száma majd kétszer annyi, mint a gyerekéké (öregedési index 1,967). Korábbi foglalkoztatási szerkezete, amelyben az iparnak is jelentős szerepe volt, teljesen átalakult; a harmadik szektorban helyezkedett el a foglalkoztatottak 78%-a, itt él a legiskolázottabb populáció az országon belül, s egyben az beiskoláztatás (közép, mint felsőfokon egyaránt) is az országos átlag kétszerese. Az adózók egy főre jutó nettó jövedelme messze legmagasabb az országban 144%-a az országos átlagnak, a fővárosban a munkanélküliek aránya a legkisebb, s egyben itt a legmagasabb a vállalkozások sűrűsége (népességre területre vetítve egyaránt), s végül az országban legfejlettebb intézményi és infrastruktúra. Mindezen fejlettség ellenére a vándorlási egyenlege a legkedvezőtlenebb a többi klaszterhez viszonyítva (lásd 2005. évi táblái).

A második klaszterhez 11 kistérségben 188 település található, amelyben 1 millió 261 ezer ember él. A népsűrűség a főváros után a legmagasabb, minden fejlettségi mutatója a legjobb az országban Budapest után, kivéve a lakosság számához viszonyított vállalkozás

sűrűséget és idegenforgalmi aktivitását, valamint az épített lakások arányát, mert ezekben megelőzi a fővárost is, s végül vándorlási mutatója Budapest inverze, mivel vándorlási nyeresége épp annyi, mint a főváros vesztesége. A **dinamikus nagyvárosi** jellegű klaszterbe tartoznak: a győri, a keszthelyi, a balatonfüredi, pécsi, székesfehérvári, budaörsi, szentendrei, dunakeszi, szolnoki és egri kistérségek, valamint Debrecen városa.

A harmadik klaszterbe a **meghatározó átlagot** képező 138 kistérség tartozik, amelyben az ország fele él, 5,025 millió ember, 2498 településen, ezen kistérségekben legalacsonyabb az iskolázottság, s egyben iskoláztatás is. Legalacsonyabb az országban egy adózóra jutó nettó jövedelem (budapesti jövedelem szintnek kétharmada), viszont legmagasabb a munkanélküliek aránya, s jelentős elmaradottság van az intézményi és infrastruktúra fejlettség területén is. A foglalkoztatási szerkezete hagyományos. A mezőgazdaságban dolgozik a foglalkoztatottak 10%-a, s az iparban 38%, a klaszter térségeinek vándorlási egyenlege enyhén negatív.

A negyedik klasztert a **vidék egyedülje**, a miskolci kistérség (40 település, 273 ezer fő) foglalja el, amely jó infrastruktúrával, kiváló intézményi háttérrel, jó humán háttérrel rendelkezik (iskolázottság, iskoláztatás stb.) de a vidék Budapestje abban a vonatkozásban, hogy több kedvező társadalmi- gazdasági tényezője ellenére a lakói mégis elpártolnak tőle, elvándorolnak.

Az ötödik klaszterben él 1,8 millió ember, 17 kistérségben 408 településen, jellemzően a fővárosi agglomeráció települései és a megyei jogú városok alkotják e kistérségi csoportot. A klasztert városias település szerkezet, de ugyanakkor alacsonyabb népsűrűség jellemzi, mint a nagyvárosi klasztert. Az országban a legfiatalabb korösszetétel itt található, vándorlási egyenlege a legkedvezőbb. A **dinamikus szuburbán** klaszter jellemzően az alapzathoz viszonyítva erőteljesen fejlett. A nagyváros mögött szorosan felzárkózó kistérség típus, amelyben a lakásépítések aránya jelzi népességének (az országos átlag kétszerese), helyi társadalmainak vitalitását.

A fejlesztési forrás abszorpció a 2005-ös fejlettség szerint alapján

Budapest mindegyik fejlesztési forrásnemből az átlag felett kapott, kivéve a TEKI-t. De igazából a főváros a Címzett támogatások terén „érezte otthon magát”, meg is szerezte e forrás nem 31–28%-át. A nagyberuházások támogatásra létrejött alapnak majd harmada a fővárosban került felhasználásra.

A **dinamikus nagyvárosi** klaszter a Céltámogatások terén volt sikeresebb, e forrás nemben 1991–1996 között az országos átlag felett teljesített kistérségenként 2,672 milliárd forintot lehívni (országos kistérségi átlag 1,643 milliárd), s e teljesítményét megtartotta 1997–2002 között is a kistérségenkénti 1,990 milliárd forinttal (országos átlag 1,098 milliárd forint). A korszak végére megjelenő decentralizált forrásokból is jól teljesítettek a dinamikus nagyvárosok mivel a CÉDE országos kistérségi átlagát meghaladóan (239 milliárd országos kistérségi átlag) jutottak kistérségei forráshoz (376 millió forint/kistérség klaszteren belül). Lakosságárányosan egyedül a Céltámogatásból részesedtek (11–12%). Az országos egészről annyit kaptak mint ahogy népességük aránylott az ország népességének egészéhez.

2005. évi fejlettségi állapot szerinti forrásallokáció

	1. klaszter	2. klaszter	3. klaszter	4. klaszter	5. klaszter	Összesen
Kistérség / db	1,00	11,00	138,00	1,00	17,00	168,00
Lakónépesség/fő	1698106	1260967	5025101	273205	1808138	10065517
Település szám/ db	1	188	2498	40	408	3135
Terület /km2	525,1	5248,62	74933,96	1006,32	11177,72	92891,72
Összeg / cel9196	30270868,83	29395925,89	161548590,3	5109568,611	49822880,4	276147834
Összeg / cel9702	5448283,152	21894678,08	125259520,2	2975088,722	28856248,89	184433819
Összeg / cim9196	29269943,27	6348348,768	48526789,6	5401680,061	5385074,91	94931836,61
Összeg / cim9702	24822046,45	3501877,736	48712652,62	2789189,244	9250573,889	89076339,94
Összeg / teki9702	18927	863429,9064	65439399,9	795979,0846	2633872,072	69751607,96
Összeg / ceda9802	1994458,469	4139620,527	28694159,5	431826,7594	4850784,107	40110849,36
Összeg / cel9196	10,96	10,6	58,5	1,85	18,0	100%
Összeg / cel9702	2,95	11,87	67,9	1,6	15,6	100%
Összeg / cim9196	30,8	6,68	51,1	5,69	5,67	100%
Összeg / cim9702	27,86	3,93	54,68	3,1	10,38	100%
Összeg / teki9702	0,02	1,23	93,81	1,14	3,77	100%
Összeg / ceda9802	4,97	10,32	71,53	1,07	12,09	100%

Forrás: Magyar Államkincstár és KSH adatok alapján Farkas Jenő Zsolt (MTA RKK ATI)

A **dinamikus szuburbán** a Céltámogatás terén voltak a legsikeresebbek. A kistérségi klaszter átlag a korszak első felében (1991–1996) 2,931 milliárd forint, s átlag felett maradtak 1997–2002 között is, amikor kistérségenként 1,697 milliárd forintot sikerült lehívniuk. Ezen források terén az országos egészről népszerűségi arányosan részesedtek; 18-17%. A dinamikus kertvárosi klaszter kistérségei a CÉDE forrásból is az országos átlag felett teljesítettek; kistérségi átlaguk 283 millió forint volt.

A **meghatározó átlag** képező vidékies jellegű kistérségek a TEKI-t kivéve valamennyi forrásból az országos kistérségi átlag alatt teljesítettek, bár egyúttal valamennyi forrásból népesség arányukkal egyezően, vagy azt meghaladóan részesedtek. Mindenképpen az ország népesség felének otthont adó kistérség típus egyértelműen a TEKI-ből (474 millió forint kistérségi klaszter átlag, 93,8%-os részesedés az országos egészről) és a CÉDE-ből (208 millió forintos klaszter átlag, 72%-os részesedés az országban elosztásra került forrásból), a két decentralizált forrásból tudott legsikeresebben fejlesztési forrást lehívni.

Összegzés

- A kísérlet során nem találtunk bizonyítékot arra, hogy az önkormányzatiság három kormányzati ciklusa alatt (1991–2002) a meghatározó település- területfejlesztési források (CCT, TEKI és CÉDE) és a kistérségek 2005. évi fejlettségi szintje között létezne erős magyarázó értékkel bíró korreláció.

- A fenti tényből impliciten következik a kistérségek fejlődése minden bizonnyal a kurrens fejlesztési céloktól függetlenül ment végbe, illetve az ország fejlett térségeitől leszakadó kistérségek helyzetét lényegében nem befolyásolták a különböző fejlesztési források.
- Az 1990., 2000., 2005., évi fejlettségi szintek (neuronháló elemzés) mérése azt sejteti, hogy az ország kistérségeinek egymáshoz viszonyított fejlettsége az önkormányzatiság kezdő évéhez képest jelentősen átrendeződött, az ország meghatározó átlagába 110 helyett mára 138-an tartoznak. Az ország homogenizálódott, de egyben kiugró térségeinek száma csökkent, s az átlagból kiemelkedő térségekben a korábbi 6 millió 400 ezer ember helyett, ma már csak 5 millióan élnek.
- Amennyiben a források oldaláról közelítünk, látható a vizsgált időszakban a decentralizált források 94%-át (TEKI) – 72%-át (CÉDE) a meghatározó átlaghoz tartozó kistérségek kapták meg, amelyben a 2005. évi fejlettségi klaszter besorolás szerint az össznépeség fele élt. Azonban a források tömegét igazán kitevő centralizált elosztásban kezelt támogatásokhoz (CCT források tették ki a számításba vett források 86%-át) elsősorban a főváros jutott, majd a dinamikus szuburb kistérségek s végül a dinamikus nagyvárosok, azaz a fejlettek.
- Az elemzésekből kitetszik, hogy a decentralizált forrásallokáció inkább kedvez a meghatározó átlagba tartozó kistérségeknek, míg inkább a centralizáltan kezelt fejlesztési támogatások a fejlettebb kistérségekbe jutottak el.
- Feltételezhető, amennyiben ha a terület- és településfejlesztési források nagyobb arányban jutnak decentralizált kezelésbe (a megfigyelt időszakban 14% volt), akkor abban az esetben a meghatározó átlaghoz tartozó vidékies kistérségek nagyobb arányban juthatnának támogatáshoz, de a forrásallokáció decentralizációja önmagában nem jelent garanciát a hátrányok felszámolására, mert a fejlettség és fejlesztési források között nem mutatható ki közvetlen kapcsolat.
- Minden bizonnyal, a hatékony település- és területfejlesztés nem a centralizált és a decentralizált szintek prioritásán múlik egyedül. A struktúra egészét szükséges érinteni, hogy a rendelkezésre álló fejlesztési források a kívánt eredményt elérjék; a leszakadó kistérségek felzárkózását, a fejlettebb kistérségek számának gyarapodását.
- A források hatékonyabb felhasználását minden bizonnyal az endogén fejlesztési források alaposabb feltárása és ehhez időben rendelt külső források csatlakoztatása jelentené. E fejlesztési stratégia erősebb kooperációt követel meg a helyi társadalmak szintjén, és nyitottabb, reflexívebb politikát igényelne a kormányzati szintek irányából.

Irodalom

- Bódi Ferenc** [2000]: Lokális, kistérségi és regionális együttműködés és érdekérvényesítés a területpolitikában. In: Egy évtized önkormányzati mérlege és a jövő kilátásai (szerk.: Verebélyi Imre), MKI–MTA PTI–MTA RKK, Budapest. (pp. 175–188)
- Bódi Ferenc** [2003]: A területpolitika dimenziói, In: Trendváltozások. Tanulmánykötet (szerk.: Bayer József) MTA PTI, Budapest, (pp. 227–247)
- Bódi Ferenc** [2003]: Önkormányzás és területpolitika (Ph D értekezés), Agroinform Kiadóház, Budapest,
- Bódi Ferenc – Fekete Attila** [2005]: A helyi települési önkormányzatok érdekérvényesítése a nagypolitika erőterében. In: A helyi hatalom és az önkormányzati választások Magyarországon 1990–2002 (szerk.: Böhm Antal) MTA PTI, Budapest. (pp. 66–120)
- Bódi Ferenc** [2004]: Önkormányzatok integrációjának esélye a kistérségben Magyarországon, Európa 2002, Az Európai Tanulmányok Alapítvány negyedévente megjelenő folyóirata, V. évfolyam 1. szám, 2004. március. (pp. 57–74)
- Bódi Ferenc – Fekete Attila** [2005]: Kormányzati kísérletek a területi különbségek enyhítésére. A Falu XX. évfolyam, 4. szám Tél (pp. 9–76)
- Bódi Ferenc – Fekete Attila** [2007]: A területfejlesztési források térbeli eloszlása az Európai Unió csatlakozás előtti időszakban. Területi Statisztika 10. (47.) évfolyam 2. szám (2007. március) (pp. 121–134)
- Csatári B.:** A magyarországi kistérségek vidékiség-kritériumai. In: Horváth Gy. – Rechnitzer J. (szerk.): Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón. Budapest: MTA Regionális Kutatások Központja, 2000. pp. 193–217
- Csatári B. – Farkas J. Zs.:** A magyar vidékies kistérségek új kategorizálása, különös tekintettel a városi hatásokra és a földhasznosítás változásaira. – Tér és Társadalom, 20. 2006. 4. pp. 97–109.
- Dombovári Ottó** (1999): Az önkormányzati érdekérvényesítés jogi alapjai az ÖSZT tapasztalatai alapján, Comitatus. Önkormányzati Szemle 1999. 12. sz. (16–28. o.)
- Oláh Miklós** (1998): Önkormányzatok – érdekérvényesítés, Comitatus. Önkormányzati Szemle 1998. 11–12. szám (14–22. o.)
- Zongor Gábor** (1994): A megyei önkormányzatok érdekképviselőtének és érdekérvényesítésének helyzete. Comitatus. Önkormányzati Szemle 1994. 4. szám (3–14. o.)

Melléklet

1990. év adatai alapján számított kistérségi klaszterek

Adatok	1. klaszter	2. klaszter	3. klaszter	4. klaszter	5. klaszter	6. klaszter	Végösszeg
Darab / ktgld	1	12	41	110	1	3	168
Összeg / Laknép1990	2016774	1661586	2606519	3940405	11752	90269	10327305
Összeg / telepszam	1	252	737	2009	12	50	3061
Összeg / Terület1990	525,16	7460,06	20336,33	62832,1	234,14	1146,64	92534,43
Átlag / Nepsur1990	3840,30	216,65	151,21	62,93	50,19	77,11	118,12
Átlag / Nep0_14Ar1990	17,41	21,31	21,29	21,13	18,65	19,84	21,12
Átlag / Nep60_xAr1990	21,59	16,45	17,08	20,13	23,11	20,36	19,15
Átlag / VarNepAr1990	100	77,02118367	49,08848537	36,00991324	0	40,70657367	42,38150167
Átlag / oregindex1990	1,236	0,777	0,808	0,967	1,239	1,0313	0,9197
Átlag / N120felAr90	100	80,68	67,24	34,91	18,65	56,08	50,51
Átlag / N10efclAr90	100	76,51	60,14	47,63		47,87	55,091
Átlag / Atfiskvc1990	8,978	11,144	9,26	7,50	8,22	9,26	8,23
Átlag / MgFoglAr1990	3,00	8,26	14,70	28,02	19,28	16,13	22,95
Átlag / IpFoglAr1990	36,330	37,43	42,03	34,75	21,05	30,68	36,57
Átlag / TercfoglAr1990	60,66	54,29	43,26	37,21	59,66	53,18	40,47
Átlag / AdofNjov1992	267332,14	206963,43	196460,79	165710,90	175545,18	181667,74	177110,32
Átlag / MunkNAr1993	3,156	5,037	5,53	8,67	5,65	5,01	7,53
Átlag / TartMunknAr1993	56,10	53,53	60,24	66,84	18,51	40,16	63,45
Átlag / MulkorhagyAr1990	14,90	15,48	8,37	4,81	0	5,58	6,49
Átlag / Kozistam90Ar	38,08	45,84	22,47	15,03	0	28,21	19,33
Átlag / JszmszGSZAr1992	29,26	15,86	11,00	5,06	9,58	15,71	7,64
Átlag / JsznGszValt9492	158,96	156,94	159,95	160,08	190,17	169,95	160,17
Átlag / EvalAr1992	80,20	84,73	56,082	40,39	193,41	151,88	50,52
Átlag / Vallsur1992	418,69	19,33	10,694	2,790	10,13	12,38	8,59
Átlag / SitokPjtok92	1,286298	1,175297417	1,159454488	1,114761927	1,135854	1,203340333	1,132721357
Átlag / Eplak80_90Ar90	15,85	22,28	18,67	15,63	16,79	19,58	16,92
Átlag / GkAr1992	256,29	219,13	202,27	159,85	236,44	240,57	176,91
Átlag / TelefAr1992	268,86	155,87	89,44	57,95	100,17	144,81	75,69
Átlag / KiskerbAr1990	2,32	3,00	2,99	4,17	3,31	3,73	3,78
Átlag / VendejAr1990	3265,55	9716,95	2353,47	777,94	65808,28	19856,90	2543,53
Átlag / CsatkmpVizkm90	0,866669	0,4378805	0,279582317	0,139094582	0,508923	0,420362	0,206276923
Összeg / VizhLakAr90	97,40	1060,24	2966,04	5988,21	87,23	280,56	10479,71
Átlag / felszohar90	22,513	18,55	4,476	0,85		3,81	3,49
Átlag / VandSevAtlAr1994	1,300017	4,001802583	2,615871073	-3,839390527	2,436053	3,424248333	-1,506260702

Forrás: Magyar Államkincstár és KSH adatok alapján Farkas Jenő Zsolt (MTA RKK ATI)

2000. év adatai alapján számított kistérségi klaszterek

Adatok	1. klaszter	2. klaszter	3. klaszter	4. klaszter	5. klaszter	6. klaszter	7. klaszter	Végösszeg
Darab / ktgid	1	2	16	105	1	9	34	168
Összeg / Laknep2k	47958	49562	3057781	3789014	26548	972644	2256791	10200298
Összeg / telepszám	27	34	216	1985	8	144	721	3135
Összeg / Terület2k	504,54	736,53	6691,9	61154,98	159,8	4612,19	19169,21	93029,15
Átlag / Nepsur2k	95,05	67,49	423,45	62,05	166,13	209,31	121,85	117,34
Átlag / Nep0_14Ar2k	15,21	14,50	15,75	17,90	18,91	17,21	16,63	17,35
Átlag / Nep60_xAr2k	20,92	21,43	19,45	20,52	16,40	17,52	19,13	19,97
Átlag / VarNepAr2k	56,00	59,79	66,82	44,97	37,75	51,74	56,59	50,18
Átlag / oregindex2k	1,374	1,478	1,249	1,1698	0,867	1,021	1,157	1,170
Átlag / N120felAr2k	69,68	41,23	73,58	36,09	78,38	83,36	62,70	51,16
Átlag / N10cfc1Ar2k	46,73	60,40	80,22	47,44	37,75	57,96	56,06	54,09
Átlag / Atliskve2k1	12,41	12,41	13,38	9,43	12,00	12,71	11,39	10,45
Átlag / MgFoglAr2k1	4,56	4,80	3,44	11,46	2,20	2,86	5,39	8,83
Átlag / IpeFoglAr2k1	22,62	22,42	29,78	37,25	31,19	33,20	42,05	36,99
Átlag / TercFoglAr2k1	72,80	72,77	66,76	51,28	66,60	63,92	52,54	54,16
Átlag / AdofNJov2k	513188,98	502050,84	640145,47	514703,88	660106,04	656015,52	619486,45	556132,80
Átlag / MunkNAr2k	2,81	3,71	2,53	5,79	1,66	2,03	3,20	4,68
Átlag / TartMunknAr2k	31,08	23,59	41,53	51,28	41,04	48,28	46,93	48,80
Átlag / MukkorhagyAr2k	18,47	26,08	11,79	7,34	1,13	9,83	8,77	8,66
Átlag / Kozistan2k1Ar	48,33	38,66	44,84	22,97	0	41,29	36,15	28,90
Átlag / TarSasVallAr2k	48,50	41,06	46,36	15,29	29,34	40,62	26,76	22,52
Átlag / TArsvallValr95_2k	129,22	135,74	162,79	170,08	264,96	188,38	167,30	169,72
Átlag / FvalAr2k	141,47	215,93	96,58	45,71	47,34	68,53	60,48	57,37
Átlag / RegVallsur2k	18,05	17,30	68,68	3,77	12,74	23,24	10,78	12,71
Átlag / SjtokPjtok2k	1,565088	1,4915635	1,7515487	1,8258396	2,849243	2,0154965	1,8727060	1,838969
Átlag / Eplak91_2kAr2k	14,43	9,22	8,76	4,20	17,55	8,99	4,40	5,14
Átlag / GkAr2k	282,47	301,05	268,02	178,34	247,06	255,88	224,15	202,80
Átlag / TelefAr2k	386,00	492,39	400,87	269,10	343,71	328,08	315,80	298,06
Átlag / KiskerbuAr2k	26,35	36,45	19,79	13,88	13,37	14,55	15,29	15,10
Átlag / VcndcjAr2k	28481,40	34676,19	8336,93	816,67	339,76	609,75	1364,13	2222,62
Átlag / CsaitkmpVizkm2k	0,687194	0,397028	0,49768	0,2226	0,3201	0,5227	0,5207	0,3319
Átlag / VizhLakAr2k	91,59	110,34	96,35	87,88	80,70	88,85	94,64	90,35
Átlag / felsofhar2k1	20,12		70,35	21,94		48,99	35,74	41,34
Átlag / Vand5evAtlAr2k	0,664074	3,6975505	4,2914301	0,0128452	39,655106	9,7427296	1,4207757	1,5102193

Forrás: Magyar Államkincstár és KSH adatok alapján Farkas Jenő Zsolt (MTA RKK ATI)

2005. év adatai alapján számított kistérségi klaszterek

	Clust2					
Adatok	1. klaszter	2. klaszter	3. klaszter	4. klaszter	5. klaszter	Végösszeg
Darab / ktgid	1,00	11,00	138,00	1,00	17,00	168,00
Összeg / Laknep2k5	1698106	1260967	5025101	273205	1808138	10065517
Összeg / telepszam	1	188	2498	40	408	3135
Összeg / Terulet2k5	525,1	5248,62	74933,96	1006,32	11177,72	92891,72
Átlag / Nepsur2k5	3233,87	292,97	70,73	271,48	185,37	116,90
Átlag / Nep0_14Ar2k5	12,46	14,92	16,15	15,65	15,67	15,99
Átlag / Nep60_xAr2k5	24,52	20,15	20,80	20,12	19,47	20,64
Átlag / VarNepAr2k5	100	74,74	47,43	74,99	68,87	51,89
Átlag / oregindex2k5	1,9674	1,368	1,318	1,285	1,254	1,318
Átlag / N120felAr2k5	100	83,85	43,89	88,52	79,39	52,97
Átlag / N10efelAr2k5	100	74,78755736	49,03747248	68,55548	64,32966506	54,51692554
Átlag / Athskve2k1	16,61	13,81	9,85	13,22	12,60	10,45
Átlag / MgFoglAr2k1	0,52	2,52	10,09	1,78	3,63	8,84
Átlag / lpeFoglAr2k1	21,26	29,51	38,14	27,97	34,00	37,00
Átlag / TercFoglAr2k1	78,21	67,96	51,75	70,23	62,36	54,15
Átlag / AdofNjov2k4	1330474,75	1092587,97	885840,23	1036296,95	1053567,23	919891,87
Átlag / MunkNAr2k5	1,21	2,69	6,02	5,77	2,61	5,43
Átlag / TartMunknAr2k5	42,73	38,21	46,87	56,27	42,14	45,85
Átlag / MukkorhagyAr2k5	13,23	13,11	6,40	12,66	9,23	7,50
Átlag / Kozistan2k5Ar	62,26	55,96	26,16	66,96	50,41	31,03
Átlag / TarSasVallAr2k5	118,41	59,95	22,67	45,15	48,34	28,41
Átlag / TArSasVallVahr2k5	115,76	124,30	126,41	116,81	129,30	126,44
Átlag / EvalAr2k5	90,08	97,63	57,60	61,74	75,49	62,25
Átlag / RegVallsur2k5	674,25	43,53	5,86	29,02	23,14	14,19
Átlag / SjtokPjtok2k4	2,584852	2,447137545	3,051421457	1,86723	2,585255588	2,954857744
Átlag / Eplak2k1_2k5Ar2k5	4,63	6,90	2,47	2,00	6,16	3,16
Átlag / GikAr2k5	351,14	331,80	248,28	240,69	311,74	260,74
Átlag / TelcfAr2k5	569,27	390,52	266,19	328,55	319,69	281,92
Átlag / KiskerbuAr2k5	19,08	19,98	15,12	14,21	16,53	15,60
Átlag / VendejAr2k5	3811,67	7834,83	1893,20	911,44	1005,82	2207,37
Átlag / CsatkmpVizkm2k5	1,06	0,71	0,47	0,90	0,68	0,51
Átlag / VizhLakAr2k5	98,01	96,74	91,36	94,75	93,77	92,02
Átlag / felsofhar2k5	85,36	77,69	27,35	47,25	57,36	45,44

Forrás: Magyar Államkincstár és KSH adatok alapján Farkas Jenő Zsolt (MTA RKK ATI)

Jelmagyarázat

Laknep	Lakónépesség
Telepszam	települések száma
Terulet2k5	Terület (km ²)
Nepsur2k5	népsűrűség (fő/km ²)
Nep0_14Ar2k5	0–14 éves népesség aránya (%)
Nep60_xAr2k5	60-x éves népesség aránya (%)
VarNepAr2k5	Városi népesség aránya (%)
oregindex2k5	Öregedési index
N120felAr2k5	120 fő/km népsűrűség feletti településeken élők aránya (%)
N10efelAr2k5	10.000 főnél népesebb városokban élők aránya (%)
Atliskve2k1	a 10 év feletti népesség átlagos iskolai végzettsége (osztályszám)
MgFoglAr2k1	mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya (%)
IpeFoglAr2k1	iparban foglalkoztatottak aránya (%)
TercFoglAr2k1	tercier foglalkoztatottak aránya (%)
AdofNJov2k4	egy adófizetőre jutó nettó jövedelem (Ft)
MunkNAr2k5	munkanélküliek aránya a népességben (%)
TartMunknAr2k5	tartósan munkanélküliek aránya (%)
MukkorhagyAr2k5	működő kórházi ágyak 1000 lakosra jutó száma (db)
Kozistan2k5Ar	középiskolai tanulók 1000 lakosra jutó száma (fő)
TarSasVallAr2k5	Regisztrált társas vállalkozások 1000 lakosra jutó száma (db)
TArsVallValr2k_2k5	Regisztrált Társas vállalkozások számának változás, 2000=100%
EvalAr2k5	Regisztrált egyéni vállalkozások 1000 lakosra jutó száma (db)
RegVallsur2k5	Regisztrált vállalkozások területi sűrűsége (db/km ²)
SjtokPJtok2k4	Saját tőke per jegyzett tőke
Eplak2k1_2k5Ar2k5	épített lakások aránya a lakásállományban (%)
GkAr2k5	személygépkocsik 1000 lakosra jutó száma (db)
TelefAr2k5	Távbeszélő főállomások 1000 lakosra jutó száma (db)
KiskerbuAr2k5	kiskereskedelmi üzletek 1000 lakosra jutó száma (db)
VendejAr2k5	vendégéjszakák 1000 lakosra jutó száma (vendégéjszaka)
CsatkmpVizkm2k5	egy km vízhálózatra jutó közcsatorna hossz (km)
VizhLakAr2k5	vízhálózatban kapcsolt lakások aránya (%)
felsofhar2k5	nappali és levelező tagozatos felsőoktatási hallgatók 1000 lakosra jutó száma (fő)
Vand5evAtlAr2k5	az előző 5 év átlagos vándorlási egyenlege (1990-ben a rákövetkező)
JszjnszGSZAr	jogi személyiségű és jogi személyiség nélküli gazdasági szervezetek 1000 lakosra jutó száma (db)
JsznGszValt	jogi személyiségű és jogi személyiség nélküli gazdasági szervezetek számának változása, 1992=100%
cel9196	Céltámogatás 1991–96
cel9702	Céltámogatás 1996–2002
cim9196	Címzett támogatás 1991–96
cim9702	Címzett támogatás 1997–2002

teki9702	Területi kiegyenlítést szolgáló fejlesztési célú támogatás 1997–2002
ceda9802	Céljellelű decentralizált támogatás 1998–2002
Támogatásoknál	
Terar	1 km ² -re jutó támogatás
Lakar	1 főre jutó támogatás
Ossztam	összes támogatás